

Turániak Ázsia történetében.

Irta Márki Sándor dr.¹⁾

Vörösmarty egyik költeményében, a „Rom“-ban, gyönyörűen rajzolja meg Ázsia pusztai népeinek a sorsát: mi történt velük mindenütt, „merre nehéz ónlábaival sétált el az óság.“ Ahol a Nap végetlen fövényben lankadoz és élot maga körül nem lát: a dulás komor istene az egykori fényből nem hagyott több csodálni valót. Pedig a romok közt megpihenő vándor elé háromszor is olyan boldog országot varázsolt, amelyet maga-magának kívánt s megadott neki mindent, amit három álom festett eléje. Csak azt a negyedik kívánságát tagadta meg, hogy az idegen hatalom alatt sorvadozó testvérnépet fölszabadítsa. Ekkor azonban a híres fejedelmek végső ivadéka megint fölkelt: „mint jött, tovament a messze-világba . . . s a rideg országnak szomorún elhagyta homokját. Rom pedig ült egyedül és a sivatagba kinézett.“

Feléje „borús szemmel néz vissza keletre a magyar: elszakadt, testvértelen ága nemének.“ Pedig ha nem borús, hanem tágra nyitott szemmel néz oda, testvértelennek, vagy legalább rokonalannak nem érezheti magát. Ugyanakkor, amikor európai és amerikai tudósok ásatásai Elamban, Mezopotámiában, Taklamakánban nem is századoknak, hanem ezredeknek a legendáit tárják föl — Kelet-Ázsia nemzetei, amelyeknek története ezeken a legendákon kezdődik, új erőben, soha nem sejtett hatalomban jelennek meg a bámuló és irigykedő Európa előtt.

A kétfejű sas, amelyet a körülbelül négyezer esztendőös bogházkőji domborúmú ábrázol először, azoktól a kétaktól származik, akiknek ezredékekre szóló műveltségében a turáni és az árja elem még elválaszthatatlan. Azonban az árja elem a turánival, az európai az ázsiaival az utóbbi másfélezer esztendő alatt ennek a kétfejű sasnak képében küzd bizánci, német-római, osztrák és orosz birodalmi hadak élén. Magában Európában a sasnak körme közt szegény

¹⁾ Felolvasás a Turáni Társaság 1912. márc. 22.-i ülésén.

turán-nép „fonnyadt, mint a lép.“ De Ázsiában a terjeszkedő sas az utolsó nagy háborúban tépett szárnyakkal menekült a japániak elől.

Gudia sumir papkirály szobra idestova ötezer esztendeje hirdeti azt az őserőt, amely a turániakat nagy tettekre buzdította. Erősen ívelt, élénk, nagy szemével *Gudia* épp oly nyugodtan tekinthetett fájának jövődjébe, mint amilyennel *Mutso Hitó* japáni császár pillantott vissza az ötezer esztendős multra, amikor az oroszokkal békét kötve, 1905. október 14.-én, az Ise templomában megállott az isteni tükör előtt, amelyben őseinek a lelkét látta; és császári háza alapítójának jelentést tett, hogy hazafias kötelességét teljesítette: a háborút szerencsésen befejezte.

Kiásott ezredéves cseréptáblákról és a hirlapok legújabb távirataiból egy- és ugyanazon időben s egyaránt valóban fajunknak, a turániaknak dicsősége szól felénk. Olyan dicsőség, amely, megszokásokkal talán, évezredek óta igézete alatt tartotta az emberiséget. Hol fölemelte, hol lesujtotta. Olyan dicsőség, amely a történelmi idők kezdetétől fogva „ront, bont, javít, de nem henyél.“

Mit féltek tehát, kicsinyhitűek, ha ázsiaknak, mongoloknak, turániaknak neveznek benneteket? Érezték azt a szent hevületet, amelyet *Kölcsey* valami nyolcvan esztendeje érezett, amikor megvallotta, hogy „büszke magyar vagyok én: keleten nőtt törzsöke fámnak“. Forró kebleteket a nyugati ég ne tegye hideggé; s ha jövőtöket nyugat felé nézve keresitek is, gyakran nézzetek vissza keletre, ahol feltűnt napotok, mely nyugatra hajolva, lemenőben, árnyatokat kelleténél talán nagyobbra is növelte. *Hunfalvy* Pál már idestova hetven esztendeje megírta, hogy az uralaltáji nyelvészeti körben, amelynek annyi történelmi homályt kell földerítnie, a *vezérséget* a magyaroknak kell magukhoz ragadniok. Mert valamint a Kaspi-tenger mellékei azok a kapuk, amelyeken Közép- és Észak-Ázsiából a nemzetek Európába jöttek, azonképpen legyen ebben a tekintetben a magyar tudomány is kapu, amelyen át az európai szellem vizsgálatai Közép-Ázsiába kalauzoltassanak.

Hiszen onnan, Turán felől jött, tehát turáni népek alapították a Föld legrégebbi ősmert államait: Elámot (a mai Perzsia magvát), Babiloniát, Khinát, Japánt.

A XX. század nyelvtudósai közül néhányan valóban többet mondanak, mint amennyiért a XIX. század első felében álmódóznak tartották *Horvát* Istvánt, aki már 1825-ben megírta, hogy vadaknak, talán örülteknek látszanak ugyan előadásai, mivel szokatlanok; de nem mind hibás az, ami szokatlan; nem mind csalás

vagy tévedés, amit sohasem hallottunk. Őt korán elnémították azzal az állításával, hogy a pelasgosok Görögországban, a latinok és az etruszkok Itáliában a magyarok rokonai vagy éppen ősei; de ezeknek a népeknek származását napjainkban az olasz Cesare de *Cara*, a francia Jules *Martha*, a magyar *Cserép* József s mások valóban a finn-ugor nyelvek s általán a turániság bevonásával akarták kideríteni. *Rónay* Jácint *Rawlinson*-nak 1850-ben már a magyar szókincs felhasználásával segített a babiloni sumir feliratok megfejtésében s 1861-ben a finn *Koskinen* hirdette, hogy szuomiak (turániak) alapították a legrégebb (babiloni) államot. Nézete lassankint a világirodalomba is útát tört. Babiloniáról írt jeles magyar könyvében *Mahler* Ede a nyelv és faj kérdésében tartózkodásra int, de úgy hiszi, hogy a gyanított uralaltáji rokonságot legtöbb joggal és hivatottsággal a magyarok kutathatják. De melyik magyar tudós foglalkozott idáig pl. a newhaveni *Clay*-nek azzal az állításával, hogy a művelődés nem Babiloniából terjedt nyugat felé, hanem nyugatról kelet felé? Amurruban (Kánaánban és Szíriában) keletkezett s onnan ért Babiloniába, ahol a keleti és a nyugati művelődési elemeknek dualizmusában a nyugati elemeket az eddigieknél élesebben kell megkülönböztetni, mert a mezopotámiai műveltség nem egységes. Hiszen a hetita (kéta) emlékek még nem szólaltak meg s majd csak ezután válik el, mi bennök az indógermán, mi a sémi elem s mindez milyen viszonyban áll a sumirhoz és az amazonokról szóló mondákhöz.

A turáni nép történetét valóban Ázsia óriási területének, összes fajainak kevéssé ösmert multjából kell kideríteni. Ez a történelem az *urali* csoportban az európai magyarokon és finneken kívül kiterjed a már ázsiai csúdokra és a maroknyi ugorokra is. Az ős finnugorok sem voltak teljesen egységes fajúak, de történetük és nyelvük azért érdekel bennünket különösebben, mert — *Szinnyei* József szerint — bizonyos, hogy „az igazi magyarok“ az ős finnugoroknak egyenes leszármazottjai. Erre a megállapításra kell gondolnunk, amikor tágabb értelemben az uralaltájiak közé sorolnak bennünket. *Az altáji csoportba* a törökök, csuvasok, jakutok, mongolok, mandsúk, tunguzok, — *az óceáni csoportba* a japániak és a koreaiak tartoznak.

Magában Kelet-Ázsiában Khina, Japán, Korea, Formosa, Mongolország és Tibet területén kerekszámban ötszáz millióra teszik a mongol (turáni) fajbeliek számát, nem is számítva a hátsóindiai népeket és a malájokat, akiket a mongoloktól bajos megkülönböz-

tetni. A turáni őshazát az északi szélesség 35—50 foka közt a tulajdonképpeni Turánban, vagyis a két Turkesztánban és szomszédságukban, akkora területen keresgéljük, amely egymaga megfelel Európa felének. Az ókorban azonban a turáni népek odább dél felé még 5—6 fokkal is éltek és hatottak, különösen a Tigrisz és az Eufratesz völgyében és a Pendszab mellékén.

Ha valaki megírná a Turáni-ember Tragédiáját, az *első színt*, a turáni hagyományoknak megfelelően, odahelyezné a *Pamir*-nak négy-ötezer méter magas törzsökére, amelyet a tövében lakók a világ tetejének, Bam-i-duniahnak neveznek. A legtöbb ázsiai nép azt hiszi, hogy ennek a lejtősége az emberiség szülőföldje, a turáni ember tragédiájának *második színe*, első és legigazibb boldogságának tanyája: az éden, a paradicsom. Szemét nem bántja a szikla; hiszen a teremtés napjaiban — az altáji monda szerint — Isten a tengerből kiemelkedő kősziklára helyezte az embert. Ide vezetett minden állatot az első ember, Töröngőj elé, hogy nevet adjon nekik. Itten nőtt az élet fája, amelynek gyümölcse, mint egy babiloni pecsétkép ábrázolja, az első embereket bűnre csábította és a már is szarvakkal ékeskedő férfiúnak „torkát megszakasztotta vala“.

És a *harmadik szín* valóban Turkesztán, ahol kalibáját körülkerítve, Töröngőj elmondhatta, hogy

„Ez az enyém. A nagy világ helyett
E tér lesz otthonom. Birok vele:
Mégvédem azt a kártevő vadaktól
És kényszerítem nékem termeni.“

Ő és utódai ott ösmerték meg a családot és a tulajdont, a világnak ezt a kettes mozgatóját. Nyugati Turkesztánban Bokhara, Khiva ezredéveken át állattenyésztő és földművelő területek maradtak; a Keletiben, a Taklamakánban, a turániak és akik nyomukba jöttek, századok, sőt ezredek multán belefáradtak a természet mostohaságai ellen való küzdelembe s egymásután odahagyták őshazájukat, amelynek emlékeit *Stein Aurél* hazánkfia ásatásai csak napjainkban kezdték felszínre hozni. A Pamir tövében, a Taklamakan-sivatagban homok alá temetett városokat tárt fel és egész levéltárt gyűjtött össze a legkésőbb Nagy Károly korabeli szánszkrit, khinai és tibeti iratokból. Bebizonyította, hogy a telepek elhagyásának legfőbb oka az *öntöző-csatornák elhanyagolása* s nem valami váratlan természeti válság, nem a vízözön volt. *Cholnoký* Jenő, ennél továbbmenve, több helyen s ma két hete társulatunkban is azt fejtegette, hogy a középpázsiai puszták tulságosan népes öntöző területein és

legelőin néhány évi szárazság százezreket tett földönfutókká, akik azután a periferiákon kerestek menedéket.

Mindenesetre valami ilyen gazdasági válság vezetett turániakat a *negyedik szünre*, Mezopotamia déli részébe, ahol a sumir nevet csakhamar a történelem élére rótták be olyan betűkkel, amelyeneket ők, az emberiség legrégebb tanítómesterei, találtak ki. S a XIX. és XX. század tudósai a sok százezer föliratos cserépdarabból, a világ legelső könyvtárainak töredékeiből, egy letűnt nép műveltségének sohasem sejtett óriási arányairól adtak és adnak hírt. A trónon ülő hatalmas királyról minisztere itt is megkérdezhetette, mint Lucifer Egyiptomban a fáraótól, hogy miért nem pihen meg trónja vánkosán:

„Midőn már úgyis a széles világon
Minden dicsőség, uralom tied
S a kék, mit ember elviselni bír,
Száz tartomány bő kincse mond urának“.

Hiában figyelmezteti őt a sumir nők szépségére, amelyet a fönmaradt szobrok maig is hirdetnek, a lihegő ajkú barna lánykára, akinek égő szemében örült szenvedély lobog, — a sumir király szívére mindezeknek nincsen ingere, mert kénytelen adónak tekinti, amelyet nem köszönhet önmagának.

„De itt e művel, melyet alkotok,
Azt tartom, hogy meggletem az utat,
Mely a valódi nagysághoz vezet.
Művészetét a természet csodálja
S évezredekre hirdeti nevem“.

Mindhiában! A felelet itt is az, hogy

„Pár ezredév gúláidat elássa,
Homoktorlaszba temeti neved;
Kéjkerteidben a sakál üvölt,
A pusztán koldús, szolgálép tanyáz“.

Azonban, ime, a sumir Hammurabi, aki véget vetett a sumirok függetlenségének, 282 fejezetben összeíratta törvényeiket s a világnak ezt a legrégebb törvénykönyvét a homoktorlasz nem temette el mindörökre. Amidőn a mi korunkban onnan ismét kiásták, az önmagukra büszke európaiak csodálkozva ösmerték el, hogy ezeknek a turániaknak Krisztus előtt 1900 esztendővel volt olyan jogérzetök, mint nekik Krisztus után 1900 esztendővel. A sumir jog, nyelv és mithologia a Martu (Nyugat) művelődésének hathatós eszköze lett, a nyelv maga az akkori világ nyelve; de a három fajnak: a turáninak, a sumirnak és az árjának ottan folytatott versenyé-

ben éppen a turáninak faji jellege mosódott el leghamarább. Mindez azonban a magyar tudományt nem menti föl ama kötelesség alól, hogy éppen a faj szempontjából is kutassa azt a hatást, amelyet az élámiak, sumirok, kéták stb. Nyugat-Ázsia, Északkeleti-Afrika és Déli-Európa más fajtájú népeire gyakoroltak. Hiszen annak a megállapítása is tudományos eredmény lehet, hogy *ebből a szempontból* nincsen ott keresni valónk. Ezt az eredményt azonban igazi magyar tudósok közreműködése nélkül más tudósok aligha állapíthatják meg.

Reájuk még nagyobb feladatok várnak Azsia pusztaságain. Kutatásaik közben talán a délibábok hőseinek nevezik őket; de hiszen „ott van a délibáb a láthatár szélén“, a khinai alföldön *még télen is*. És a hisztorikus is tapasztalhatja, amit a geográfus és minden épszemű megfigyelő tapasztalhat a természetben, hogy a délibáb segítségével megláthatja a képét olyan tárgynak is, amelyet valamely akadály — pl. a természetben a Föld görbülete miatt, — álláspontjáról nem pillanthatna meg. Ezek az alföldeken, Petőfivel szólva, néhol gyérül a legelő, sárga homokdombok emelkednek, miket épít s dönt a szélvész. Mászol azonban „tenger-szántóföldek terjednek szerteszét: rajtok áldott búza; lefelé hajlanak, kalászaikat a nehéz mag lehúzza.“ És azok a magyar tudósok, akik ott jártak, *Lóczy*, gróf *Széchenyi Béla*, *Cholnoky Jenő*, *Almásy György*, *Prinz Gyula* stb. a khinai alföldön is azt érezték, amit Petőfi éreztet a magyar alföldön, hogy mikor

„Közeleg az este,

Megaranyosodnak a fehér fellegek.

Szép felhők! Mindegyik úgy megy el felettünk,

Mint egy tündérrege“.

Tündérrege talán, de a történelemnek is számolnia kell vele, hogy hazájuk megalapítóinak, honfoglalóknak, a *khinaiak* azt a száz családot (peszingot) tartják, amelyik a sumirok és az élámiak szomszédságából, vagy talán csak a Tarim völgyéből Kr. e. 3082-ben, de a 2300. esztendőnél semmiesetre sem későbbben indult keletre, hogy ott Khinában, birodalmat alapítson. A némelyek szerint szintén turáni shánok (a miao-cék) vasfegyverekkel küzdöttek a benyomuló „fekete hajúak“ ellen, akik azonban leverték és Tibetbe szorították őket, s azután elfoglalták a Jangcekiang és a Hoangho közét. A termékeny alföldet azzal az acélos búzával vetették be, amelyet az őshazából vittek magukkal s amelyet keleten ma már csak a khinai, nyugaton pedig a magyar termel. Ez bizonyosabb, mint az a rokonság, amelyet korunkban Podhorszky és Velics a khinai és a magyar

nyelvek közt kerestek. A peszingeknek az lett a sorsuk Khinában, mint jó háromezer esztendő múlva a normánoknak Oroszországban : eltűntek abban az óriási néptömegben, amelyet kis csapatukkal ötezer esztendővel ezelőtt meghódítottak. A császárságot Kr. e. 2208-ban a „nagy Jü császár“ alapította meg. Csing-si-Hoang-ti császár, Hannibal kortársa, 460 olyan tudóst, aki a fejedelem mindenhatóságát tagadta, elevenen temettetett el s könyveiket ezerszámra égettette el. De nem égethette el Khina legnagyobb bölcsének, Kung-fu-cének szellemét, mert az maga tűz. Sirja előtt utódai már leborultak és tanítványainak könyveit összegyűjtötték ; pedig bennük, tizennégy századdal az angol magna charta és a magyar aranybulla előtt, már azt tanították, hogy törvénysértő uralkodójuknak az alattvalók fegyveresen is ellenállhatnak Ez a tétel 22 forradalomban 22 uralkodóházat söpört el, sőt az utolsó forradalom, amelyet *Szun-ja-czen* vezetett, elsöpörte magát a 4120 esztendőös monarchiát is és helyébe köztársaságot állított.

Turániak alapították a Földnek legrégebbs, még virágzó, sőt csodálatosan fejlődő második birodalmat is, *Nipon-t* vagy *Japánt*. A turáni tunguzféle kamik a khinaiak ősi tengere, a Csöndes-oceán felé terjeszkedtek. Mandsuria és Korea megszállása után az ajnókat az oceán szigeteire, a mai Japánba szorították, de a khinaiak terjeszkedése következtében nekik is a tengeren túl kellett menedéket keresniök Nagyon kétséges értékű khinai hagyományok szerint Kr. e. 1240 táján kötöttek ki Japánban ; magának a császárságnak a megalapítását, Jimmu Tenno trónralépését s vele a japáni időszámítás kezdetét a Kr. e. 660. évre teszik. A honfoglaló japániak kő- és bronzfegyvereikkel nemcsak az ajnók, hanem a délfelől előrenyomuló malájok ellen is küzdöttek. A „jebriksz“ (barbár) ajnókat északfelé szorították, de egy részükkel s a malájokkal össze is házasodtak. A japáni nemzet tehát egy pusztai és hajós nép egyesüléséből származott. Nyelvészek a japáni vagy nipon nyelv vizsgálatában ma már a magyar nyelvet is segítségül veszik. Nyelvük különben főképpen a mandsura emlékeztet, ami, ha nem a legközelebbi rokonságra, legalább is sokáig tartó együttlakásra mutat. A maláji vér lassankint erősebben lüktetett bennük, mint a turáni s a nyílt nagy oceán bejárására lelkesítette őket. A busido, a lovagi szellem, harmadfél ezredéven át mindenüvé elkísérte és Kelet legvitézebb, legjobb embereivé tette őket. Az ő hazájuk nem csupán föld, amelyen kaszálnak és amelyből aranyat bányásznak. Őseik, atyáik szellemének is szent lakása az. Nemzeti hagyományaiknak ez az áhítatos

és folytonos tisztelete tartotta bennük ébren a faji érzést, belső-ázsiai származásuk tudatát. És korunkban az alkotmányos császárság megalapítása után Khina és Oroszország legyőzésével, Korea meghódításával adtak súlyt annak a jól kigondolt elvnek, hogy Ázsia az ázsiaié. Nemzeti himnuszukban ezeréve fohászkodnak isteneikhez, hogy tízezer esztendeig uralkodjék a császár s még tízezerig azután is, hogy sziklává keménykedik a Föld s moh iepi be a világot.

Belepte már a moh azt a világot, amelyet a *húnok* vagy hiung-nuk a mongolok földjén Kr. e. XII. században alapítottak. Hagyomány szerint egy khinai menekült állott az élükre s khinai mintára, de nemzeti elemek értékesítésével szervezte birodalmukat. Ezer esztendeig szorongatták Khinát, amely végre is a híres falak megépítésével s ezeknek tövében a határőrvidék föllállításával biztosította magát betöréseik ellen. Ezek a falak a Hoangho legészakibb kanyarulatától a Sárga-tengerig 2500 kilométeren védték a határokat. Ugyanakkor azonban (Kr. e. 209-ben) *Mau-tun* is új alapokra fektette a húnok birodalmát. Meghódította korának minden török, tatár, mongol, tunguz ijjas népét s utódai már Kelet-Szibériát s Khina északnyugati részét is elfoglalták; de mikor Sün-ti khinai császár — Julius Caesar és Augustus kortársa — Ázsia nagy részét egyesítette, a húnok egy része is meghódolt neki. A másik független maradt Kr. u. 84-ig, amikor a tunguzok és más szibériai törzsek Európa felé szorították. Onnan később, Attila idejében, oly birodalmat alapítottak, amely Magyarországtól Liang-országig, vagyis a Kuku-nor délkeleti részén levő Sárga-folyóig terjedt. Ez volt a turániaknak első euráziai birodalma. Nyugati része Attila halála után elveszett, de a nép zöme a Kárpátoktól az Uralig, sőt néha azon is túl, a keleti húnok neve alatt tovább élt és Kozár-országban újra szervezkedve, egészen az Orosz-birodalom megalakulásáig vezető szerepet vitt Kelet-Európában, amely mostantól fogva élénken érintkezett a Nyugat-Ázsiában pásztorkodó turániakkal.

A *jüé-csiek*, akik a húnok elől menekülve, eleinte Tibet és Turkesztán közt kerestek maguknak hazát, Kr. u. 10-ben ezt végre is a Pendsabban, az Indus mezopotámiájában találták föl. Teljesen véget vetettek ott a görögök uralmának s megalapították az *indo-szkiták* vagy *szakák* birodalmát. Legnagyobb királyuknak, Kaniskának fölkénésével (Kr. u. 78-ban március 15-én) kezdődik a szaka-időszámítás; és méltán, mert a birodalom ekkor már Jarkenttől és Khotantól, vagyis a tulajdonképpeni Taklamakán-sivatag déli részétől

a Gudjarat (Gudsarat) félszigetig s Afganisztántól a Jamni (Dsamni) folyóig, a Gangesnek egyik mellékvizéig terjedt. Tehát körülbelül négyakkora volt, mint a mai Magyarország. A honfoglalók India klasszikus földjén sem mondtak le teljesen régi isteneikről és erkölccseikről, de alkalmazkodtak a buddhizmushoz, és annak szellemében fejlesztették műveltségüket. Ennek emlékeiről alkalmasint a Taklamakán homokba temetett városainak iratai fognak legékeesebben beszélni. Gyakran összetévesztették őket a fehér húnokkal (eftalitákkal), akik pedig tönkretették őket, mert Kr. u. 579-ben véget vetettek birodalmuknak.

Ugyanekkor azonban két új hatalmas birodalom keletkezett: az egyik Tibetben, a másik Turkesztánban.

Tibet hatalma csakhamar a Tien-Sánig, sőt Ferghanáig terjedt ki s egyidőre őt illette a hegemonia Belső-Ázsiának déli részében. Indiától lelkesedéssel vette át a buddhizmust és mikor ezt onnan, szülőföldjéről, az iszlám kiszorítani kezdte, Tibet lett annak a szentföldje. Világtörténelmi hivatást teljesített azzal, hogy erős vallásos érzésével és kitűnően szervezett hierarchiájával Belső-Ázsia pusztai népségeit a buddhizmusban egyesítette. Azonban a khinai műveltség átvétele az országot csakhamar politikai tekintetben is khinai hűberré tette, de olyan kivételes helyzettel, ami a német-római császároknak a római pápához való viszonyára emlékeztet. Kublaj kán ugyanis a XIII. század vége felé Pasépa lámát az egész khinai-mongol birodalom főpapjává s egyúttal Tibet világi uralkodójává tette. Ez 1399-ben az egész egyetemes történelemben páratlan intézményre, a dalai lámaságra vezetett; olyan theokráciára, amely abban a hitben gyökerezett, hogy a bodhiszattva Avalokit esvara mindig újraszületik és megtestesül abban a csecsemőben, akit azután dalai lámának ösmernek el. Az örökös monarchia elve ennél nagyobb szélsőségekbe még soha és sehohsem tévedt; de azóta szakadatlanul fennáll Tibetben, amelynek műveltségét, nyelvét és irodalmát először Kőrösi Csoma Sándor ismertette meg a világgal.

Tibettel csaknem egyidőben alapította Dizabul Turkesztánban a *törökök* első birodalmát, amely azonban még a samánizmusnak hódolt. Karluk-törökjei a Jaxartestől (Szir-Darjától) keletre Khina határáig laktak s a legszebb és a legősibb török törzshöz tartoztak. Rájuk támaszkodva, szerencsés harcok után egyesítette az Altáj, Ural, Irán és a Tien-San közt barangoló turániakat, sőt a hatalmas újgurokat (ugorokat) is. Az újgurok voltak a legműveltebb törökök. Földműveléssel, iparral foglalkoztak, divatba hozták a török írást s

nagyon elterjedt köztük a buddha-vallás, sőt valamennyire a kereszténység is. Dizabul Európa felé szorította azokat a bolgár, kozár, avar turániakat, akik parancsaiknak nem engedelmeskedtek. Oda is utánuk nyomult, míg hadai más irányban Déli-Szibériában hódítottak. Azonban száz esztendő múlva Turkesztán nagy része már az araboknak hódolt; félszázad múlva pedig az újgurok kiküzdtek függetlenségüket s 745 óta ők vitték a vezérszerepet Turánban, ők uralkodtak Dizabul törökjein.

Azoknak a törököknek, akiket az Aral-tó mellől *Szeldsuk* az ezredik év táján Bokharába vezetett, s egyúttal az iszlámra térített, maga a kalifaság és a turániak legrégibb dicsőségének színtere, Mezopotámia kellett. *Togrul* (Turul) 1054-ben szeldsuk törökjeinek élén megjelent Bagdadban Kaim kalifa előtt. Kezet csókolt „Isten földi árnyékának“, de öt esztendő múlva már emir-al-omrának, a Kelet és Nyugat királyának nevezte magát. Az ő érdeme, hogy a török törzseket és a kalifaságba szolgáló török katonaságot egyesítvén, népét és faját ismét világtörténelmi feladatokhoz juttatta. A század végén már a szeldsukok birodalma keleten Khináig és Indiáig, nyugaton a bizánci császárságig és a kairói kalifaságig terjedt. A keresztes háborúban Európával szemben ő vette fel a küzdelmet, különösen Szíriában, Ikóniumban, ahol külön szeldsuk dinasztiák uralkodtak; de a XIII. század elején egy újabb, a keresztényekénél sokkal nagyobb hatalom valamennyit megsemmisítette.

Ez a hatalom *Temudsin mongol birodalma* volt, amely 1203-ban keletkezett s néhány évtized alatt kétakkora lett mint Európa: *nagyobb a világ minden eddigi és ezutánai birodalmánál*. A lovasnép vezére keleten olyan várakat vett be, amelyeket a khinaiak már puskaporral védelmeztek. Roppant seregével sehová sem ment khinai tudósok és mérnökök nélkül. Sehonnan sem ment tovább, míg a meghódolt törzsek vitézeit a mongol seregbe be nem osztotta. A közigazgatást khinai módra szervezte és birodalmát Karakorumból, mint középpontból, a tudós tunguz *Ili-csu-csai* bölcs törvénykönyve, a jaszau, alapján kormányozta. Attilát követte a katonaság szervezésében, a hódítás rendszerében, és a kormányzásban, de nem történelmi ösmereteinek alapján, hanem, mint egy pusztai állam fejes, ugyanazon katonai, politikai és faji ösztönből. Ezért maradt ő maga is pogány és ezért csatlakozott az ujjur műveltséghez, amelyet csak utódai cseréltek föl a khinaival. Ezt a hatalmat a tatárjárás idején hazánk is megérezte. De nem lehetett együttartani oly birodalmat, amely a Fekete-tengertől a Sárga-tengerig terjedt s Kelet-Európán

kívül Khinát és Tibetet is magában foglalta. Mangru kán 1248. után ketté osztotta ezt a birodalmat, amennyiben Khinát öcscsének, Kublaj kánnak engedte át, ki utóbb még Japán elfoglalására is kísérletet tett. *Timur* hadai már Indiában és Kis-Ázsiában is hódítottak s Ázsia azon a ponton állott, hogy egyetlenegy ember uralkodása alá kerül, mikor Timur halála (1405-ben) véget vetett az óriási tervnek és annak a lehetőségnek, hogy a török birodalom elfoglalásával uralmát Európára is kiterjessze.

A *török birodalom* igazi megalapítójának maguk a törökök Ertogrult („a hős turult“) tartják, pedig ő csak Álmosa volt népének; Árpádja és herosz eponimosza hős fia, *Oszmán*, aki oguz törökjeivel és turkomán csapataival 1209-ben véget vetett az ikoniumi szeldsuk-törökök hatalmának s az oszmánok első szultánja lett. Fia, *Urkán*, az európai partokra néző Brusszát tette meg fővárosnak s birodalmát két nagy alkotással biztosította. Az *állandó hadsereggel*, amelynek gyalogosai: a janicsárok, és lovasai: a szpá-hik, az akkori világnak legjobban fegyelmezett katonái voltak. S a *közigazgatással*, amelyet katonai és egyházi törvények alapján szerzett s élére a nagyvezírt állította. Az első nagyvezír saját öcscse, Ala-ed-din volt, a világ egyik legnagyobb adminisztrátora. Európa is érezte mindakét szervezet erejét. II. Mohammed Konstantinápoly elfoglalásával 1453-ban teljesen véget vetett az ezerkétszáz esztendőös bizánci birodalomnak, II. Szulejmán pedig Buda elfoglalásával 1541-ben Magyarország egységének és önállóságának. II. Szulejman Afrika északkeleti és Ázsia délnyugati részét is saját uralma alatt egyesítette; hadihajói elárasztották a Földközi- és a Verestengert s az Indiai-oceánt. Mint a mohamedánusok első török kalifája, százezrek élén szállt szembe az egész kereszténységgel. Abban az időben Törökország volt a világ leghatalmasabb birodalma, s a turániaknak máig is egyetlen alkotása, amelynek három földrészben vannak tartományai. Az európaiak folytonos gyámkodását megunva, 1908. július 24.-én alkotmányos állammá alakult át s nagy költőjével, *Kemál* bejjel együtt, erősen hiszi, hogy „el kell jönnie annak az időnek, amikor minden nép legfőbb vallása a hazaszeretet lesz.“

Törökország fénykorában, a nagy II. Szulejmán idejében, *Kelet-India*, az árja-műveltség klasszikus földje is egységes mohamedánus birodalomná alakult s az európai gyarmatok csak partvidékein maradhattak meg. A mongol, vagy legalább mongolnak nevezett Baber („A tigris“) khokandi és ferghanai szultán, 1497-ben már elfoglalta ükapjának, Timurnak egykori fővárosát, Szamarkandot, majd

Budakhánt, Kabult és Ghaznát, négy hadjáratban pedig a Pendsabot. Egy esztendővel a mohácsi csata után, Kanváha mellett, véget vetett a delhii császárságnak s a guzerati, bengali és dekáni mohammedánus királyságoknak. India padisahjának, *nagymongolnak* (nagymogulnak) nevezte magát. Csagataj török nyelven fogalmazott emlékiratában, mint Julius Caesar, maga beszélte el hódításainak, birodalma megalapításának történetét. A vallás és nemzetiség miatt annyira széthúzó császárságot rettenetes harcok után fia, Humaiun és unokája, a nagy Akbár, szervezték. Amellett, hogy nagy hősök voltak, a tudományokat maguk is művelték s a romok felett csakhamar új életet fakasztottak. Akbár, mint igazi turáni, oly türelmes volt, hogy a régi mongol kánok módjára fölváltva látogatta a mohammedánus, buddhista, nestorianus-keresztény és pogány istentiszteleteket. Sőt valamennyinek egyesítésével egy új államvallásnak, az isteni hitnek (Dini-Ilahinak) alapításáról álmodozott, amelynek főpapja maga a nagymogul volna. Halálával azonban az új vallás megszűnt s a nagymogolok mint igazhitű mohammedánusok uralkodtak tovább 1857-ig. Mohammed Bahadur sah, az utolsó nagymogul, az angolokkal szemben akkor vesztette el Delhit, amelynek bukása Ázsiára nézve nem volt kisebb esemény, mint négyszáz esztendővel azelőtt Bizánc bukása Európára nézve.

Európa mind merészebb lett Ázsiával szemben. Az ókorban Nagy Sándor a turáni népek rovására a Szir-Darjáig és a Pendsab keleti vizéig, a Dselamig terjeszkedett; a rómaiak legkeletibb határa pedig az Eufrátesz volt. A középkorban a keresztesháborúk hullámai még idáig sem értek el. Az újkorban azonban délen az angolok és a franciák, s északon az oroszok már hatalmas nagy területeken küzdenek a turániakkal s más ázsiaiakkal. Jermak Timofajev hetman, Észak Pizarroja, 1581. szeptember elsején néhány száz doni kozákkal a cár tudta, engedelmé és segítsége nélkül indult neki *Szibir-országnak*, amelyet az Ob partjain Közüm osztják-tatár fejedelem kevéssel azelőtt, 1563-ban, császársággá alakított. Jermak az országot orosz hódoltsággá tette s halála (1584.) után, 1598-ban, Közümnek az ország déli részét is oda kellett hagynia. A kisebb fejedelmek többnyire csata nélkül hódoltak és száz esztendő múlva már az egész Szibéria az oroszoké volt. Nyugat-Ázsiában Bokhara, Khiva és Khokand meghódítása után (1865—1881.) Perzsia szomszédjai lettek. Oroszország elsősorban földrajzi helyzetének köszönhetette, hogy hárommannyi földje volt Ázsiában, mint Nagybritanniának és Franciaországnak együttvéve. A hatalmak már Khina feldarabolá-

sára s arra gondoltak, hogy a Csendes-oceánt teszik Európa keleti határává, amikor a bámulatos gyorsasággal és biztonsággal ujjaalakult hatalmas japáni császárság egyszerre mint Ázsia hegemonisa állt velük szembe. Azt akarta, hogy Ázsia az ázsiaiaké maradjon. S a huszadik század sok csodát és meglepetést tartogatott az európaiak számára. A kis Japán a csatatéren megalázta a nagy Oroszországot, de a békekötésben bölcsebb mérséklettel védelmezte hazája és Ázsia érdekeit, mint egykor a kis Görögország a nagy Perzsia ellen a maga és Európa szabadságát. Khinában 1912-ben az ötezeresztendős monarchia egy csapással köztársasággá: az egész világ legnagyobb köztársaságává alakult át; s ahogy első elnöke, Juan-sikkai mondta, örök életre számít. Ugyanakkor a mongolok alkotmányos császárságot alapítottak. Törökország, amely Ázsiában gyökerezik, szintén már négyesztendeje áttért az alkotmányosságra.

Ahogy ma negyednapja, a khinai köztársaság párisi ünnepén Anatole *France* is kérdezte, ki beszélhet többé a turáni népeknek, a sárga fajnak mozdulatlanságáról, maradiságáról? Joggal idáig sem beszélhetett, aki ösmerte történetük részleteit: nagy államalapítóikat, vezéreiket, törvényhozóikat, tudósikat, költőiket, gazdasági állapotait. Csakhogy ezekkel a részletekkel feltűnő módon, nálunk törődnek legkevesebbet. Kelet népeit kelet népe, a magyar ösméri legfelültebben. Kőrösi *Csoma* Sándor óta több hírneves magyar utazó járt Ázsiában, de ott inkább nyelvészeti vagy földrajzi feladatok megoldását keresték. *Vámbéri* megírta Bokharának, *Lóczy* Khinának történetét, *Bálint* Gábor lefordított egy középkori mongol történetet, *Stein* Aurél könyvekben ösmertette ásatásait, gr. *Teleki* Pál érdeme a japáni kartográfia első tudományos ismertetése; de önálló történeti vizsgálattal, rajtuk kívül, csak igen kevesen foglalkoztak. Ázsia történetét nem lehet megérteni a turáni népek multjának és hatásának ösmere nélkül; de Ázsia összefoglaló története magyar nyelven nincs megírva s külön kollégiumokban egyetemünk sem foglalkoznak vele. Egyik egyetemünk már valami tíz esztendeje két oldalról akart közeledni az Ázsiában reánk váró kérdések megoldásához és Konstantinápolyban, valamint Kazánban magyar ifjak számára történelmi és nyelvészeti szemináriumok fölállítását kérte. Javaslat felelet nélkül maradt, de a Turáni Társaság — talán Cholnoky Jenőnek két héttel ezelőtt ide is benyújtott emlékirata alapján — buzgó és lankadatlan munkássággal odáig érlelheti a tervet, hogy fiatal tudósainknak az állam és a társadalom valóban alkalmat ad a turáni kérdésnek magában Ázsiában való kutatására.

Ázsiát — ahogy Vámbéri csak imént mondta a Földrajzi Társulat jubiláris közgyűlésén — idáig is mint saját kutatási területünket fogtuk fel; s ha elmúlt időkben a nemzet őstörténetének nagy rejteje csábította oda a magyar lelkesedést, most *ezen kívül* gazdasági célok is lebegjenek szemeink előtt.

A jelszó tehát: „*Keletre magyar!*”

A turáni népek és turáni nyelvek.

Irta: Bálint Gábor dr.

Miután a tudomány az egységes emberi nemben több fajt (species) ma már nem fogad el, hanem csak típusokat, vagy race-okat, én a mongol-kínai féle őstípushoz tartozó népeket, amelyek közül a főbbeknek nyelvét fiatal korom óta tanulmányoztam, Müller Miksa, oxfordi tanár után *turáni* népeknek s nyelvüket turáni nyelveknek neveztem. Ezt az elnevezést én minden másnál helyesebbnek tartom, először rövidege miatt, másodsor azért, mert Turán már régóta az Irán (perzsa, tehát az árja vagy indo-európai népek által lakott vidék) ellentéte volt.

De hogyan vehetem én a kínai stb. egyszótagú nyelveket a ragozó (agglutinaló) nyelvek családjába? fogják mondani az osztályozgatók. Hát az nem az én hibám, hogy az osztályozó karácsonyfás bölcsesség és annak hazai buzgó utánczóin előtt ismeretlen, hogy a több szótagúságot és ragozást megelőzte az összetét egyszótagú elemekből. A mongol *mo-do*, *modon* (fa) egykor olyan két egytagú szóból lett, mint a népies kínai *mu-teu* (fa, fadarab) a *mu* (fa), *teu* (fej, gömbölyű valami, tuskó) vagy a magyar *arc* székel *orca*, az *or* hibásan *orr* (Kabard *u*, *o*, determinálva *u-r*, *o-r*, az elül álló) és *ca*, *sza* (ragozva *sza-j-os*) vagy a hun-kazar törzsi kabardok nyelvében a *nape*, *nepe* tulajdonképen *ne* (a néző szem) és *pe* (kínai *pi* nasus pi-ha) egytagú szónak az összetétele.

A magyar *hol* szót ragozott alaknak veszik, de az azonos értelmű kínai *ho-li* (mi-hely-t?) egyszerűen összetét a *ho* (cf. ho-gy) kérdő névmásból és a kínai, kabard *li* (hely) névszóból . . .

A turáni nyelvcsaládban nincs meg az a szorosabb nyelvi rokonság mint az árja, vagy sémi nyelvcsalád egyes ágaiban látható, ami csak letelepült életmóddal lehetséges, mert a turániak a vadász- és nomád életet sokkal tovább folytatták, mint az árja, vagy sémi népek. De más részt van a turáni nyelvekben egy közös logika, amely szerint a Komorin foknál készült tamil (drávida) fordítás a mandsu-mongol biblia-fordítással gondolatmenetben annyira megegyezik, mint például az árjaságban a germán, vagy szláv ágak logikája.